

Influența lui Robin George Collingwood asupra lui Eugenio Coseriu

Cristinel Munteanu

Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești

Abstract: R.G. Collingwood is an English philosopher and historian who is referred to by Coseriu a few times, mainly when he mentions the way in which history has to be interpreted. Despite the relatively few references, we are entitled to believe (and this is what we try to prove here) that Collingwood's influence on Coseriu was greater than assumed, at least by the fact he confirms – through the ideas found in his books – a series of Coseriu's intuitions and principles.

Key-words: E. Coseriu, R.G. Collingwood, history, philosophy of language, hermeneutics.

1. Atunci când scrii un articol omagial, o normă nescrisă, dar fixată printr-o agreabilă tradiție academică, te obligă să pornești de la un punct de vedere exprimat de cel/cea omagiat(ă) ori să faci referire la activitatea acestuia/acesteia ori să abordezi un subiect drag lui/ei, care face parte din sfera preocupărilor sale ș.a.m.d. Prin urmare, dedicându-i Profesorului Eugen Munteanu un material de exegeză coseriană, nu mă voi abate de la regula de mai sus, de vreme ce înrăurirea lui Eugenio Coseriu asupra lingvistului ieșean a fost una profundă și hotărâtoare, cel din urmă declarându-se un adept entuziast al lingvisticii integrale coseriene. Mai mult decât atât, am în vedere faptul că însuși Eugen Munteanu a publicat, acum două decenii, un studiu exegetic intitulat: *Componenta aristotelică a gândirii lingvistice coseriene* (vezi Munteanu E. 1993).

1.1. Tema aleasă de mine ar putea, totuși, să-i surprindă chiar și pe unii cunoscători ai teoriei lui Coseriu, fiindcă numele lui Collingwood (spre deosebire de cel al lui Aristotel, de exemplu) este foarte rar amintit de savantul de origine română. Cine va parcurge, bunăoară, pagină cu pagină, seria celor 10 volume de studii coseriene (considerate „de referință”) apărute la Editura Gredos din Madrid va constata că numele lui Collingwood nu este pomenit nici măcar o dată¹. Abia în unele materiale

¹ Într-un interval de peste 30 de ani (începând cu 1962), s-au publicat (ori s-au republicat) la Gredos următoarele cărți semnate de Coseriu: *Teoría del lenguaje y lingüística general, Sincronía, diacronía e historia, El hombre y su lenguaje, Principios de semántica estructural, Estudios de lingüística*

publicate de Coseriu în limba germană (comunicări sau cursuri, la origine) îl găsim menționat pe acest filozof englez², dar asupra acestui amănunt voi reveni ceva mai încolo. Se pare însă că în unele texte/discursuri coseriene elaborate în românește, Collingwood se bucură de o mai mare atenție.

1.2. Convins că „știința este o formă de împărtășanie”³ și vrând să dea cât mai mult românilor prin prelegerile și conferințele ținute în țara natală ori prin interviurile acordate, Coseriu a insistat, cu diverse ocazii, asupra importanței gânditorului britanic amintit⁴. Or, după cum vom vedea, unele mențiuni care ne interesează aici prezintă o semnificație aparte și prin aceea că se găsesc, de pildă, fie într-o prelegere auzită și transcrisă (de pe bandă magnetică) de către E. Munteanu (vezi Coșeriu 1993/2008), fie într-o traducere a unei opere coseriene făcută de către același lingvist și filolog (vezi Coșeriu 2011), fie (implicit, dar ca suport al discuției) într-un interviu acordat celui omagiat astăzi (vezi Coșeriu 1992). Așadar, și această observație constituie un motiv în plus să cred că tema pe care o tratez este, în acest context, una foarte potrivită.

1.2.1. În cele ce urmează, consemnez – fără să dezvolt – câteva lapidare dovezi ale prețuirii lui Collingwood de către Coseriu. De pildă, într-o prelegere ieșeană referitoare la principiile lingvisticii ca știință a culturii, savantul român spunea despre acesta că este „un filozof englez pe care eu îl apreciez foarte mult, din mai multe puncte de vedere, ca și din cauza biografiei lui particulare” (Coșeriu 1993/2008: 22). Într-o altă lecție asemănătoare, ținută în fața publicului universitar sibian, Coseriu vorbea despre același gânditor tot în termeni elogioși: „Un filozof englez, Collingwood, pe care vi-l recomand pentru că e foarte interesant, a scris și o carte de estetică, *Ideea artei*, o carte despre natură, *Ideea naturii*, și una despre istorie, *Ideea istoriei*.” (Coșeriu 2004c: 27)⁵.

1.2.2. Grație recentei versiuni românești a unei opere fundamentale coseriene, *Geschichte der Sprachphilosophie*, cititorul român mai poate descoperi o apreciere

románica, Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje, Gramática, semántica, universales, Lecciones de lingüística general, Introducción a la lingüística, Competencia lingüística.

² Robin George Collingwood (1889-1943) a fost un filozof și istoric englez, profesor de metafizică la Oxford. A fost influențat de Kant, Hegel, Vico, F.H. Bradley și J.A. Smith, cunoscând o importantă înrâurire și dinspre idealismul italian, prin Croce, Gentile și Guido de Ruggiero.

³ După propria mărturisire (vezi Coșeriu 2004b: 61).

⁴ Cum a făcut-o, de altfel, și în cazul marelui filozof american John Dewey, pe care îl aprecia în grad maxim, mai ales pentru capodopera sa, *Logic. The Theory of Inquiry* (1938). Pentru unele detalii, vezi, în acest sens, Munteanu C. 2012: 23-24. În prezent, lucrez la elaborarea unui amplu studiu exegetic privind influența ideilor lui Dewey asupra lingvisticii integrale coseriene.

⁵ În realitate, cartea de estetică se numește *Principiile artei* (*The Principles of Art* [1938]; vezi bibliografia de la sfârșitul acestui articol).

parcimonioasă, tocmai prin încadrarea lui Collingwood ca „excepție” în peisajul filozofiei engleze. Discutând despre „funcția limbii” la John Locke, Coseriu afirmă: „Limba este înțeleasă în primul rând ca instrument; la fel ca, anterior, la Francis Bacon și Thomas Hobbes și, ulterior, la George Berkeley și David Hume, în acest fel este pus în evidență caracterul practic al limbii. Această idee pare un semn distinctiv al filozofiei limbajului din Anglia, dacă facem abstracție de unele excepții importante, precum James Harris (1709-1780) sau Robin George Collingwood (1889-1943).” (Coseriu 2011: 253)⁶.

1.3. Termenul de *influență* folosit în titlul acestei lucrări trebuie luat într-o accepție largă, fiindcă – lăsând la o parte punctele în care savantul român îi este în mod evident îndatorat filozofului britanic – în unele privințe înrăurirea lui Collingwood asupra lui Coseriu se poate reduce la confirmarea sau la reconfirmarea unor idei pe care savantul român și le va fi însușit, în prealabil, de la alți filozofi sau, dimpotrivă, le va fi aflat pe cont propriu. La maeștrii care l-au influențat pe Coseriu se întâlnesc frecvent puncte de vedere similare, și aceasta fie pentru că ei și-au trecut problemele (și soluțiile) unul de la altul, în virtutea tradiției, fie, pur și simplu, pentru că făceau parte din aceeași familie de gândire (având aceeași *forma mentis*), adăpându-se din aceeași albie a idealismului filozofic. Prin urmare, de-a lungul discuției voi avea în vedere atât influențe sigure, cât și influențe probabile.

2. Voi începe cu acele aspecte care certifică indubitabil influența în cauză. *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau* (Humanitas, București, 2011), în traducerea lui Eugen Munteanu și a Mădălinei Ungureanu, ne oferă prilejul de a pune în evidență modul particular în care savantul de origine română înțelegea să facă istoria unei asemenea discipline. Convingătoare, utilă și plină de sugestii ni se pare concepția lui Coseriu despre felul în care ar trebui citite textele marilor gânditori, lectura acestora fiind văzută ca un proces hermeneutic *sui generis*⁷.

Donatella di Cesare – realizatoarea versiunii italiene a *Istoriei filozofiei limbajului* (și, în același timp, o însemnată elevă a lui Coseriu) – remarcă just că, în realitate, nu avem de-a face cu o istorie a filozofiei limbajului în adevăratul sens al cuvântului, ci cu o filozofie a limbajului de un tip aparte, cea a lui Coseriu; în consecință, ne aflăm în fața unei opere care trebuie citită ca atare (Coseriu 2010: 15). Astfel concepută, *Istoria filozofiei limbajului* ne apare ca o „polifonie uriașă”, ca un „sugestiv și complex dialog pe mai multe voci” (*ibid.*). Trebuie precizat imediat însă că acest dialog peste timp purtat de Coseriu cu marii gânditori ai lumii se desfășoară într-o manieră plină

⁶ Că nu-i o adăugire ulterioară a lui J. Albrecht, o dovedește traducerea Donatellei di Cesare (Coseriu 2010: 227), care a lăsat deoparte, din principiu, interpolările/completările editorului german făcute pe versiunea originală a *Istoriei filozofiei limbajului*.

⁷ Pentru o tratare *in extenso*, vezi Ioan S. Cârâc & Cristinel Munteanu, *Istoria filozofiei limbajului ca hermeneutică sui generis*, [sub tipar] în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV, *Lexic comun/Lexic specializat*, Anul V, Nr. 2 (6), 2011.

de respect, dar, totodată, lipsită de complexe de inferioritate din partea savantului român. Coseriu combate unele opinii, chiar dacă aparțin unor autorități, după cum subliniază meritul altora, atunci când este cazul. El are deja formată o concepție proprie, iar contactul cu textele filozofilor nu face altceva decât să-i confirme (adesea), cum spuneam, convingerile⁸; mai mult decât atât, Coseriu recunoaște (cu diverse ocazii⁹) că a (re)descoperit unele intuiții pe care le avea cu privire la realitatea limbajului într-o formulare mai clară sau mai sugestivă (așadar, mai bine exprimate) la unii dintre iluștrii săi înaintași. Pe de altă parte – susține Coseriu – , chiar dacă, ulterior, identificăm la precursorii ideii pe care, inițial, crezusem că le-am gândit doar noi, lucrul acesta ar trebui să ne bucure, și nu să ne închieze. În această privință, Coseriu îl urma pe B. Croce, căruia i se părea extraordinar faptul de a fi descoperit că el și Platon, bunăoară, au gândit la fel o anumită chestiune.

3. Eugen Munteanu plasează pe coperta a IV-a a ediției românești a *Istoriei* următorul comentariu preventiv: „Diferența specifică a lecturii pe care ne-o oferă Eugenio Coseriu constă în accentul pe o hermeneutică a originarului și a autenticității, pentru care contactul direct cu textele marilor gânditori reprezintă deopotrivă punctul de plecare, reperul constant și punctul final. Ideile par astfel a fi «moșite» în chiar matricea lor originară, adică în gândirea celor care le-au produs”. Se poate spune că, într-o formă concentrată, lingvistul ieșean surprinde aici însăși concepția lui Coseriu despre modul în care se cuvine să interpretăm textele celor vechi.

3.1. Într-adevăr, Eugenio Coseriu atrăgea atenția – în interviul acordat lui Eugen Munteanu în 1992 – că felul în care citim operele măștrilor de gândire presupune o identificare cu autorul interpretat și, în același timp, o disociere de acesta, deoarece, înțelegându-l, de pildă, pe Platon din interiorul teoriei sale, nu uităm că noi nu suntem, de fapt, Platon, ci o altă conștiință. În consecință, actul hermeneutic este, totodată, unul creator, întrucât nu repetăm (într-o manieră „papagalicească”) ideile lui Platon: „Această hermeneutică este întotdeauna identificare cu cel interpretat și, în același timp, distanțare. Lucrul cel mai greu este să te păstrezi pe tine însuși ca interpret, dar și să poți asuma toată personalitatea și condițiile celui alt, ca să vezi care este dreptatea lui și să rămâi totuși în afară; să nu ajungi să te identifici total cu el, căci atunci nu interpretezi, atunci spui din nou, repeți. Identificarea totală nu mai înseamnă interpretare. Dacă eu m-am identificat cu Platon, atunci eu spun întocmai ceea ce a spus Platon, fără să mai arăt o înțelegere a lui; pe când ceea ce trebuie să fac atunci când interpretez este să pot înțelege pe Platon din punctul lui de vedere și

⁸ De altfel, un principiu pe care Coseriu îl preluase de la John Dewey sună în felul următor: *intersubiectivitatea este garanția obiectivității* (știm că lucrurile sunt așa și nu altfel, tocmai pentru că și alți oameni ne spun că sunt așa cum le vedem și noi).

⁹ Aceste lucruri le spune Coseriu în mai multe interviuri și conferințe, de aceea nu mai facem trimiteri punctuale la locurile în care se găsesc.

în același timp să înțeleg că eu reprezint un alt punct de vedere. [...] Trebuie deci să ai o perspectivă și, în același timp, să vezi interpretarea dinlăuntru.” (Coșeriu 1992: 7).

3.2. Nu este greu de găsit sursa acestei opinii. Ea este reprezentată, în primul rând, de lucrările de filozofie a istoriei ale lui R.G. Collingwood, reputat profesor englez de metafizică și de istorie, care a activat, în perioada interbelică, la Universitatea din Oxford. Pentru Collingwood, istoria se confundă/se suprapune cu istoria gândurilor celor care au acționat înaintea noastră, iar istoricul are ca misiune reconstituirea acestor gânduri în propria minte și în cadrul propriului orizont de cunoaștere: „The history of thought, and therefore all history, is the re-enactment of past thought in the historian’s own mind. [...] The historian not only re-enacts past thought, he re-enacts it in the context of his own knowledge and therefore, in re-enacting it, criticizes it, form his own judgement of its value, corrects whatever errors he can discern in it.” (Collingwood 1956: 215; cf. și *id.* 1998: 123-133).

3.2.1. În mai multe ocazii, Coseriu mărturisește că îi este dator filozofului britanic în ceea ce privește interpretarea proceselor istorice în genere. De pildă, explicând cum are loc schimbarea lingvistică, savantul român se referă și la modalitatea în care aceasta este analizată: „Interpretăm cum s-a întâmplat acest lucru în această stare de lucruri, adică în acest context. Altfel nu înțelegem nimic. Ca să înțelegem trebuie să știm nu numai că, de exemplu, Senatul roman pierde, într-adevăr, bătălia împotriva tendințelor imperiale – care se prezintă la Cezar și se prezentaseră deja înainte, la Marius –, ci trebuie să înțelegem și starea de lucruri în care Cezar, în opoziție cu Senatul, este asasinat în Senat de reprezentanții partidului Senatului, între alții și [de] Brutus. Ca să înțelegem, trebuie să ne gândim – cum spune un filozof englez, Collingwood – că întrebarea este: de ce eu, fiind Brutus și aflându-mă în această stare de lucruri, în acest context istoric, l-aș fi omorât pe Cezar, aș fi considerat că este necesar să-l omor pe Cezar? Deci, interpretarea istorică este tocmai reconstruire, cunoscând, se înțelege, faptele care s-au întâmplat mai târziu. Și atunci reconstruirea explică această stare de lucruri anterioară.” (Coșeriu 1996: 82).

Cea mai timpurie menționare a lui Collingwood, pe care am găsit-o în legătură cu această problemă¹⁰, datează din 1979, fiind inclusă în discursul de recepție la academia norvegiană, discurs publicat sub titlul sugestiv: *Humannwissenschaften und Geschichte. Der Gesichtspunkt eines Linguisten* (vezi Coseriu 1979/1988: 105). Ne-am fi așteptat ca în cartea-interviu îngrijită de J. Kabatek și A. Murguía (mult mai amplă și mai bogată în informații decât cea românească, realizată de Nicolae Saramandu, din care tocmai am citat mai sus), «*Die Sachen sagen, wie sie sind...*». *Eugenio Coseriu im Gespräch*, savantul român să facă o referire și la Collingwood. Or, singurul element întâlnit în acel loc este doar o fugară trimitere la asasinarea lui Cezar, fără menționarea învățatului englez: „Wäre die Geschichte

¹⁰ Desigur, nu am pretenția de a cunoaște tot ce s-a publicat din opera lui Coseriu, în diverse limbi, pentru a afirma cu deplină siguranță așa ceva.

anders gewesen, wenn Brutus Caesar nicht getötet hätte? Nein! – Warum? Weil er ihn getötet hat.” (Coseriu 1997a: 50).

În orice caz, adresându-se publicului românesc, Coseriu simțea nevoia să dea explicații suplimentare acestuia, poate și pentru că în mediul nostru științific (chiar și printre istorici) Collingwood era cvasi-necunoscut. Iată o altă dovadă, extrasă din prelegerea ieșeană deja amintită: „Deci, în realitate, ne interpretăm totdeauna pe noi înșine în măsura în care suntem capabili să asumăm, pe baza alterității fundamentale a omului, să asumăm personalitatea, modul de a gândi al altora, chiar în timpuri cu totul diferite și îndepărtate de timpul nostru. Un filosof englez pe care eu îl apreciez foarte mult, din mai multe puncte de vedere, ca și din cauza biografiei lui particulare, Collingwood, într-o carte extraordinară, scrisă tocmai despre esența istoriei, zice că, în realitate, când ne întrebăm de ce Brutus l-a omorât pe Cezar, ne întrebăm de ce eu, în situația lui Brutus și în aceleași condiții istorice, l-aș fi omorât pe Cezar. Și nu spune că așa trebuie să pună problema istoricul, ci că așa *se pune* în realitate, chiar când istoricul crede că pune problema obiectiv cu privire numai la Brutus. Ca să pună problema serios, trebuie să reconstruiască această situație istorică, să se situeze el însuși în această situație istorică. Deci tot așa facem și în lingvistică atunci când ne întrebăm cu privire la fapte din trecut și când ne întrebăm cu privire la ceea ce s-a numit schimbarea lingvistică, adică faptele care se creează în limbaj și care devin apoi obiective într-o comunitate lingvistică. Tot așa, în realitate ne întrebăm: de ce eu în aceste condiții istorice aș fi adoptat această formă nouă, de exemplu pentru viitorul verbelor în limba latină sau latina numită vulgară.” (Coșeriu 1993/2008: 22).

3.2.2. Iată cum se prezintă întrebarea respectivă la Collingwood însuși: „When he [= the historian] knows what happened, he already knows why it happened. This does not mean that words like «cause» are necessarily out of place in reference to history; it only means that they are used there in a special sense. When a scientist asks «Why did that piece of litmus paper turn pink?» he means «On what kinds of occasions do pieces of litmus paper turn pink?». When a historian asks «Why did Brutus stab Caesar?» he means «What did Brutus think, which made him decide to stab Caesar?».” (Collingwood 1956: 214).

Și istoria filozofiei se supune, desigur, aceluiași exigențe ale istoriei în viziunea lui Collingwood. De aceea, nu întâmplător, el judecă asemănător, utilizând aceeași logică a întrebărilor¹¹, când are în vedere o personalitate de talia lui Platon:

¹¹ Pentru o analiză extinsă a logicii întrebărilor la R.G. Collingwood și a modului în care acesta înțelegea hermeneutica, vezi și Gadamer 2001: 280 și urm., dar și *ibid.*: 643-644. Pentru felul în care Collingwood însuși argumenta relevanța unei astfel de logici, cititorul român poate consulta traducerea autobiografiei sale filozofice (Collingwood 1998: 57-68). În legătură cu interpretarea textelor religioase, vezi cele spuse de Ioan Pânzaru, care consideră că R.G. Collingwood îl continuă, într-o manieră mai rafinată, pe Spinoza. Specialistul bucureștean rezumă punctul de vedere al lui Collingwood (vezi Pânzaru 1999: 150-152), însă încearcă și o critică la adresa acestuia, opunându-i principiul incertitudinii

„But how does the historian discern the thoughts which he is trying to discover? There is only one way in which it can be done: by re-thinking them in his own mind. The historian of philosophy, reading Plato, is trying to know what Plato thought when he expressed himself in certain words. The only way in which he can do this is by thinking it for himself. This, in fact, is what we mean when we speak of «understanding» the words.” (*ibid.*: 215).

3.3. Din cele de mai sus, s-a putut vedea în ce măsură îi este Coșeriu tributar lui Collingwood, atât cu privire la istorie (ca știință), cât și cu privire la lectura precursorilor (ca hermeneutică). Chiar și unele exemple – cel cu Brutus și cel cu Platon – sunt împrumutate, după cum s-a observat, tot de la filozoful englez. Aceasta nu înseamnă însă că E. Coseriu preia întocmai concepția lui Collingwood. Viziunea sa asupra istoriei este mai complexă, fiind influențată de o întreagă familie de gândire, din care fac parte, printre alții, și Hegel, și Croce (cel din urmă având, de altfel, o puternică înrâurire și asupra lui Collingwood, căruia i-a fost și prieten; în plus, ambii nutreau o mare pasiune și pentru Vico). La fel se întâmplă și în cazul hermeneuticii, întrucât E. Coseriu îl depășește pe Collingwood, pe de o parte, (α) prin faptul că pune accentul și pe latura creatoare a interpretării și, pe de altă parte, (β) prin aceea că înglobează hermeneutica respectivă într-o teorie a textului ce poartă marca originalității sale.

3.3.1. Modul creator de a interpreta textele (dincolo de cele declarate explicit de Coseriu însuși, vezi *supra*, 3.1.) este ilustrat și de *Istoria filozofiei limbajului*. Comentându-l pe Vico, Coseriu atinge o problemă fundamentală a hermeneuticii: „Este cel care interpretează obligat de a se ține strict de litera textului interpretat, sau poate depăși textul pentru a încerca să arate ce a voit «de fapt» să spună autorul pe care îl interpretează sau ce ar fi putut să spună acesta? Oare cel care întreprinde un demers interpretativ trebuie să se comporte ca Xenofon, care – atât cât putem aprecia astăzi acest lucru – relatează cu fidelitate ce știa despre Socrate, sau ca Platon, care în dialogurile sale a «gândit mai departe» doctrina lui Socrate? La Xenofon găsim probabil exact ceea ce a spus sau a făcut Socrate – redat corect, conform modestelor posibilități de înțelegere și de expresie de care dispunea Xenofon. La Platon dăm, dimpotrivă, peste afirmații pe care personajul istoric Socrate nu le-a făcut niciodată. Platon încearcă să dezvolte ceea ce Socrate, așa cum îl cunoștea el, voise să spună, chiar dacă nu a spus. Astfel, el conferă un anumit sens afirmațiilor lui Socrate, transmise fragmentar. Care Socrate este oare mai «verosimil», cel al lui Xenofon sau cel al lui Platon? Unele lucruri par să indice că cel

(„care înglobează descrierea sa, dar îi atribuie un coeficient ce poate lua uneori valori nedeterminate”). În recenta carte a Danei Țabrea, *Dezvoltarea metafizicii ca hermeneutică: Robin George Collingwood. O filosofie practică* (Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012 [apărută, de fapt, în 2013]), nu apare nicio referire la Coseriu, deși autoarea a luat în considerație și impactul pe care l-a avut filozoful englez asupra gânditorilor români (printre care sunt amintiți Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu).

al lui Platon este preferabil. La Platon sunt continuate și dezvoltate anumite evaluări, într-o direcție în care se îndreptase și Socrate, fără însă a merge până la capăt. Acest Socrate al lui Platon nu este altcineva decât Platon însuși. Cu aceasta am ajuns la un paradox: adevăratul Socrate trebuie căutat în Platon.” (Coșeriu 2011: 372). De altminteri, din aceeași operă magistrală aflăm că la fel proceda și Thomas de Aquino în raport cu lucrările Stagiritului: „Se observă mereu că Thomas de Aquino se mișcă strict în cadrele gândirii aristotelice, dezvoltând însă până la cel mai mic detaliu ceea ce din scrierile lui Aristotel poate fi doar dedus.” (*ibid.*: 199) ¹².

Peste ani, susținând o comunicare despre filozofia lui Blaga, Coseriu reiterează într-o manieră și mai clară distincția de mai sus, dovedind că nu și-a schimbat deloc punctul de vedere: „Există, cred eu, două moduri de a interpreta, chiar în sens pozitiv, două moduri hermeneutice, care pot fi și combinate: un mod extern și static și un mod intern și dinamic. Acest al doilea mod este numai în parte intern, fiindcă pleacă de la autor pentru a merge, dacă e posibil, cu acest autor mai departe; și e, în același timp, dinamic sau simpatetic, pentru că își propune să-l înțeleagă pe autor mai bine decât s-a înțeles autorul însuși. Asta înseamnă să vedem ce perspective deschide sau care sunt intuițiile care se află la baza celor spuse explicit de Blaga. Eu obișnuiesc să citez în acest sens cele două interpretări clasice ale lui Socrate, cea a lui Xenofon și cea a lui Platon. Fără îndoială, cea obiectivă este interpretarea lui Xenofon, care spune, cu inteligența pe care o avea el ca soldat și mercenar, exact ce spunea Socrate, așa cum se pare că se înțelegea sau se prezenta acesta. Pe când Platon dă o interpretare dinamică, pleacă de la Socrate pentru a vedea tot ce era în intuiția socratică, dezvoltă un Socrate pe care noi îl numim Platon însă, care este un Socrate, după părerea mea, mai adevărat decât *Socratele* lui Xenofon.” (Coseriu 1997: 19-20).

3.3.2. Încă din anii '70 (vezi *Textlinguistik*, publicată în 1980¹³), Coseriu a pus bazele unei lingvistici a textului văzută ca o hermeneutică a sensului, interesul învățatului

¹² Se poate susține că E. Coseriu a procedat într-o manieră similară cu opera lui Wilhelm von Humboldt. Într-o conferință inedită, ținută la Cluj, în data de 19 mai 1999, Coseriu povestește cum a încercat să împace, la începuturile activității sale, concepția energetică humboldtiană cu ideea sistematicității saussuriene. Printre altele, el reamintește că a încercat apoi să dezvolte o tipologie lingvistică în spirit humboldtian, adică așa cum ar fi făcut-o Humboldt, dacă ar fi făcut-o (vezi Coseriu 1972/1977: 142-184). Timpul i-a dovedit că nu se înșelase deloc, fiindcă, ulterior, a fost descoperită o „gramatică mexicană” (pe care avea să o editeze tot un discipol coșerian, Manfred Ringmacher) scrisă de Humboldt însuși, în care învățatul german schițase o tipologie a limbii aztece exact așa cum ar fi făcut-o Coseriu. Savantul român își încheie relatarea surprinzând cu umor (și cu satisfacție) paradoxul situației: „Acum, nu știu, eu l-am imitat pe Humboldt, Humboldt m-a imitat pe mine...”.

¹³ Cartea reproduce, într-o formă îngrijită de J. Albrecht, materia unui curs pe care Coseriu l-a ținut la Tübingen, în anul universitar 1977-1978. Savantul mărturisea că, în linii mari, își formase concepția estetică încă din perioada italiană (1940-1950), predând apoi elemente de lingvistica textului și la Montevideo, între anii 1960-1962.

român îndreptându-se îndeosebi asupra operelor literare, fiindcă literatura artistică este locul în care întâlnim deplinătatea funcțională a limbajului. Coseriu nu exclude din sfera lingvisticii sale textuale celelalte tipuri de texte (adică cele neartistice), dovadă că, în alte contribuții, s-a ocupat și de textul religios, și de cel istoric, și de cel jurnalistic (sau informativ), și de cel politic ș.a.m.d., însă este adevărat că zona literaturii îl atrăgea mai mult (dincolo de pasiunea sa pentru estetică), deoarece aceasta punea cele mai multe/mari probleme de interpretare.

Revenind la textele filozofice, se poate susține că – *mutatis mutandis* – cele afirmate de Coseriu referitor la studierea textelor politice (în conferința *Lenguaje y política*) sunt valabile și cu privire la cercetarea celor dintâi. Prin urmare, textele filozofice pot fi studiate din trei perspective diferite:

a) ca orice alt text, din punct de vedere „filologic”, și anume ca documente, ca surse de informație istorică sau istorico-culturală ș.a.m.d., inclusiv în ceea ce privește concepțiile filozofice;

b) ca exemple tipice de discursuri apofantice (cf. *lógos apophantikós*, la Aristotel), în cadrul lingvisticii generale a textului, cu scopul de a identifica procedeele proprii acestei clase de discursuri (a căror finalitate este aceea de a stabili adevărul sau falsul, existența sau non-existența faptelor discutate/cercetate);

c) „în mod individual, în cadrul așa-numitei «stilistici a vorbirii» sau, mai exact, a lingvisticii textului ca hermeneutică textuală [practicată] la nivelul «sensului»” (Coseriu 1987/2006: 42-43; trad. mea, C.M.).

3.4. Cred că nu este lipsit de interes să amintesc, în acest context, și ce părere avea Coseriu despre textele filozofice dificile, care ridică probleme de interpretare. În această privință, el își însușise principiul unui important pedagog și filozof italian, Giovanni Gentile, potrivit căruia mai mult se înțelege dintr-un text dificil, care forțează învățarea să progreseze, decât dintr-un text simplu, în care se găsește, de altminteri, ceea ce știm deja (vezi, printre altele, Coseriu 2004c: 103)¹⁴. De altfel – adăugăm noi –, și rivalul lui G. Gentile, Benedetto Croce (pe care Coseriu îl aprecia într-un grad mai mare) gândea similar. Cele spuse de Croce despre *Enciclopedia* lui Hegel i se potrivesc și *Istoriei* lui Coseriu: „Desigur că această carte nu este o carte ușoară, nici ea însăși și nici prezentarea pe care i-o fac. Dar cred că, pentru oamenii care gândesc, dificultatea constituie mai curând un motiv de atracție decât de respingere”¹⁵.

Să fi fost Collingwood influențat de Gentile (și de Croce) și în acest caz? Să fie din cauza acelei *forma mentis* comune? Cu referire la „subiectele [istorice] obscure” în general (și nu cu privire la texte, neapărat), filozoful englez face dovada că gândea la fel ca Gentile: „...cunoașterea avansează procedând nu de la cunoscut

¹⁴ Un studiu exemplar, în care Coseriu interpretează/analizează după toate regulile căteva paragrafe aristotelice foarte dificile, înțelegând mai mult decât oferă acele fragmente, este „το έν σημαίνειν”. *Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles* (vezi Coseriu 1979/2004: 63-71).

¹⁵ *Apud* Tullio de Mauro (care, la rândul-i, avea în vedere *Cursul* lui Saussure), în *Introducere* la Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 18.

spre necunoscut, ci de la necunoscut către cunoscut. Subiectele obscure, forțându-ne să gândim mai profund și mai sistematic, ne ascut simțurile și ne fac astfel capabili să risipim ceața prejudecăților și [a] superstițiilor în care mințile ne sunt adesea învăluite atunci când ne gândim la ceva familiar.” (Collingwood 1998: 104-105).

4. Până aici am discutat chestiuni din care se vedește înrâurirea clară a lui Collingwood asupra lui Coseriu, dar, în același timp, am arătat și în ce constă originalitatea celui din urmă în raport cu cel dintâi. După cum s-a văzut, Coseriu îi este dator gânditorului britanic pentru elemente ce țin fie de metodologie, fie de epistemologie, și mai puțin pentru aspecte ce privesc în mod direct problema limbajului. Există însă cel puțin un loc în care Coseriu îl invocă pe Collingwood pentru o chestiune legată de limbaj, mai exact pentru felul în care este deprins acesta de către copii.

4.1. Modul în care se însușește prima limbă este unul creator: *se învață creând*. La acest aspect se gândeau W. von Humboldt, B. Croce sau chiar G. von der Gabelentz atunci când afirmau că în realitate nu se învață o limbă, ci se învață [cum] să crezi într-o limbă (Coseriu 2000: 127). Iar experiența învățării celei dintâi limbi este unică și irepetabilă: nu se mai poate reface starea inițială, ingenuă, întrucât nu mai este posibil să renunțăm la propria limbă când o învățăm pe cea de-a doua. Nu se poate repeta aceeași experiență a tuturor lucrurilor și a întâmplărilor pe care am avut-o în copilărie. Ba, mai mult, este cu neputință să învățăm din nou teoria literară, geografia, istoria etc., cu întreaga lor terminologie; și, chiar de s-ar putea, n-ar mai fi în acea formă primară a copilului care învață în limba sa maternă (*ibid.*: 128-129).

De aceea, Coseriu îi dă dreptate lui Collingwood în critica îndreptată împotriva acelor psihologi care cred că cei mici învață limba în felul următor: mama îi arată copilului laptele și-i spune „lapte”, îi arată focul și-i spune „foc”, îi arată degetul și-i spune „deget”... Într-adevăr, mama îi arată copilului laptele, dar îi (mai) zice (și) „Ce gustos!”, și-i arată și focul, dar îi zice „Arde/frige!”, și-i arată și degetul, spunându-i „Porcușorul^[16] acesta a fost la piață”. Așa că micuțul învață semnificatele cuvintelor „creând și emițând, în realitate, ipoteze, creând de fiecare dată o limbă posibilă și o denumire posibilă și apoi renunțând la ea, modificând această ipoteză de acord cu vorbirea celorlalți sau cu vorbirea adulților și dându-și seama că ipotezele sale nu coincid cu utilizările celui alt vorbitor” (*ibid.*: 129).

¹⁶ Exemplul oferit de Coseriu sună în spaniolă astfel: „*Este chanchito fue al mercado*”. Or, *chanchito* (diminutiv format de la *chancho* ‘porc’, deci ‘porcușor’) desemnează un peștișor galben cu dungi negre (*Chichlasoma facetum*) care trăiește în râul Plata (ce curge între Argentina și Uruguay), dar – mai apoi – și în acvariile celor pasionați de asemenea vietăți. De vreme ce și în românește o anume specie de pește mic se numește *porcușor*, am considerat că exemplul lui Coseriu poate fi păstrat, prin traducere, întocmai cum era.

Desigur, uneori, în mediul propriei familii, copilului i se pot accepta anumite născociri lingvistice, la care va renunța însă în momentul ieșirii din respectivul mediu, când va constata că în exterior nu se spune la fel. De pildă, copilul îl poate interpreta, în primă instanță, pe „arde” (sp. *quema*) drept nume al focului și să întrebuițeze cuvântul *arde* pentru a se referi la ceea ce noi numim *foc*. Dar, realizând ulterior că ceilalți se exprimă diferit, va opera modificări¹⁷. În consecință, învățarea limbii materne este o permanentă activitate creatoare și, în același timp, un fel de sacrificiu.

4.2. Pentru că materialul din care am citat a constituit, la origine, o conferință, nu avem indicat și locul din care Coseriu a împrumutat exemplele respective. Fără îndoială, sursa o constituie *The Principles of Art*, în care Collingwood vorbește despre modul în care copiii învață limba maternă: „...just as everyone, before he can begin to use a symbol in mathematics or the like, must be told what it means, so in a child's original acquisition of his mother tongue every word he is to use must first be explained to him; and it is actually supposed that this comes about by its mother, or other instructor, pointing to the fire and saying «fire», giving it milk and saying «milk», touching its toe and saying «toe», and so forth. When the fact comes out that when a mother points to the fire she probably says «pretty», when giving it milk, «nice», and when touching its toe, «this little pig went to market», the conclusion can only be expressed in the words of a (possibly mythical) schoolmaster: «parents are the last people in the world who ought to be allowed to have children.» (Collingwood 1958: 227)¹⁸. Se observă că E. Coseriu a reținut (dintr-o lectură nu foarte recentă, probabil) întocmai exemplele lui Collingwood (*foc – lapte – deget*), intervertind ordinea primilor doi termeni, în cazul cărora a furnizat și alte asocieri (sp. *quema!* ‘arde’ și *qué rica!* ‘ce gustos/delicios’ în locul engl. *pretty* și *nice* ‘drăguț’).

5. În ultima parte a lucrării mele, voi încerca să pun în evidență câteva convergențe de gândire întâlnite la cei doi savanți, fără să am garanția că, în aceste privințe, Collingwood l-ar fi influențat pe Coseriu. Există și o serie de puncte comune la cei doi asupra cărora nu mă voi opri aici. De pildă, aș putea aminti modalitatea justă în care Collingwood îl interpretează pe Aristotel, foarte apropiată de maniera în care l-a înțeles și Coseriu pe Stagirit (vezi Collingwood 1960: 80-92) sau aș putea

¹⁷ Pentru ilustrare, Coseriu apelează la propria experiență: fiica sa cea mare, înainte de a merge la școală, folosea o creație personală, *dama*, pentru a desemna calul. Știind despre ce-i vorba, toți cei din familie îi făceau pe plac folosind același „cuvânt” (ce se ivise din îndemnul „andiamo a cavallo”, din care fetița îl reținuse aproximativ pe *andiamo* în forma *dama*). Evident că mai târziu, mergând la școală, a trebuit să renunțe la *dama*, fiindcă acolo nimeni nu înțelegea ce însemna (Coseriu 2000: 129).

¹⁸ Mai departe, Collingwood explică mecanismul învățării limbii de către copii, oferind exemple suplimentare.

menționa felul în care filozoful englez explică deosebirea dintre „natural process” și „historical process” (vezi Collingwood 1956: 225 și urm.), explicație cu care lingvistul român ar fi fost de acord, de bună seamă. Dar și *The Idea of Nature* [1945], și *The Idea of History* [1946], cărți apărute postum, par să fi fost citite de Coseriu ceva mai târziu, pesemne în/după anii '60, de vreme ce nu găsim nicio referire la Collingwood (cel puțin ca argument suplimentar) în cea mai importantă operă a sa, *Sincronia, diacronia e historia* (a cărei primă ediție datează din 1958). Ulterior, sintetizându-și ideile din cartea scrisă în Uruguay, am văzut că lingvistul român apelează și la Collingwood, semn că îl citise între timp. Bănuiesc că E. Coseriu știa, totuși, de acest filozof britanic încă din perioada studiilor sale italiene (1940-1949). La 28 de ani, în 1949, la Milano, tânărul savant de origine română își susținea cel de-al doilea doctorat – în filozofie – cu o teză despre evoluția ideilor estetice în România (*L'evoluzione delle idee estetiche in Romania*). Era foarte familiarizat cu concepția estetică a lui Benedetto Croce, pe care îl cunoscuse și personal. Dat fiind faptul că B. Croce era bun prieten cu R.G. Collingwood, este de presupus că E. Coseriu a descoperit în bibliotecile din Italia și a citit măcar *The Principles of Art* (1938)¹⁹, în care învățatul englez aplică multe dintre ideile preluate de la Croce. În consecință, dând curs unei asemenea presupunerii, voi trece în revistă câteva elemente comune celor doi, făcând referire, în cazul lui Collingwood, doar la lucrarea sa de estetică.

5.1. Cu privire la limbaj în general sau la limbă, Collingwood scrie câteva pagini excelente despre relația dintre *language* și *thought*, arătând modul în care se formează – pe baze lingvistice – gândirea conceptuală și gândirea discursivă (Collingwood 1958: 252-254). Felul în care el tratează aceste lucruri (vorbind, bunăoară, despre *indivisible unity*) amintește de conceptul aristotelic *nóesis ton adiairéton* (*indivisibilium intelligentia* sau *apprehensio simplex*, cum îi spuneau scolasticii), la care Coseriu se întoarce frecvent. În plus, chiar dacă nu îl amintește pe W. von Humboldt, care afirmase că limbajul este, în primul rând, *enérgeia* (activitate), și nu *érgon* (produs), Collingwood susține că „language is an activity; it is expressing oneself, or speaking” și că gramaticianul nu analizează altceva decât „a product of this activity” (*ibid.*: 254). Amănuntul este important (cf. *supra*, 1.2.2.), fiindcă însuși Coseriu a făcut din această idee a lui Humboldt una dintre piesele de rezistență ale edificiului său teoretic.

5.2. Încă de la începutul carierei sale științifice, Coseriu și-a propus să respecte, în terminologia sa, următoarea regulă: „Eu încerc – fiindcă consider că e nevoie ca

¹⁹ O primă formă a acestei cărți, de dimensiuni mult mai mici, a apărut în 1925, sub titlul *Outlines of a Philosophy of Art*; în prefața acesteia, Collingwood recunoaște în mod explicit influența lui Croce. Pentru confirmarea acestei ipoteze, ar trebui consultată teza de doctorat (nepublicată) a lui Coseriu (păstrată în Arhiva „Eugenio Coseriu” de la Tübingen), pentru a vedea dacă există într-adevăr vreo trimitere la Collingwood.

științele umaniste să fie și umane, și să fie mai mult sau mai puțin înțelese de vorbitori – să mă apropie cât mai mult de vorbirea curentă și să transform în termen ceea ce există deja în vorbirea curentă, și să întrebunțez cuvântul nu ca în limbă, ci ca termen pentru ceva definit. Acesta este principiul meu în terminologie.” (Coșeriu 1996: 55). Or, același lucru îl preocupase și pe Collingwood, și anume să întrebunțeze „a terminology in which the common-sense distinction can be easily and not too unnaturally expressed” (Collingwood 1958: 172). Criticând limbajul prea tehnicist al diferitelor doctrine/ școli filozofice ori al unor gânditori, savantul englez își motiva alegerea astfel: „My reason for adopting this terminology is, chiefly, that it stands nearer than any other to everyday speech, and therefore begs fewer questions.” (*ibid.*: 174). După cum se vede, și în această problemă Coseriu și Collingwood sunt în deplin consens.

5.3. Benedetto Croce este teoreticianul care a susținut cu cea mai mare tărie identitatea dintre limbaj și poezie²⁰ și, în consecință, identitatea dintre lingvistică și estetică ori identitatea dintre filozofia limbajului și filozofia poeziei și a artei (vezi Croce 1970: 209-220 și Croce 1971: 213-214). Coseriu, bun cunosător al concepției lui Croce, afirmă că o astfel de identitate esențială se poate susține numai dacă limbajul este privit în sens absolut: „Într-adevăr, ca unitate de intuiție și expresie, ca pură creație de semnificate (care corespund «modului de a fi al lucrurilor») – dacă vom considera subiectul creator ca absolut (adică numai în relația sa cu ceea ce este creat) – limbajul este echivalabil poeziei, dat fiind că și poezia corespunde tocmai înțelegerii intuitive a ființei. Asemeni limbajului, și poezia ignoră distincția dintre adevărat și fals, dintre existență și inexistență: atât limbajul, cât și poezia sunt «anterioare» (preliminare) acestor distincții. Pe de altă parte, poezia, ca și limbajul, este aprehensiune a universalului în individual, obiectivare a conținuturilor intuitive ale conștiinței.” (Coseriu 1971/2009: 164-165). Spre deosebire de poezie (sau de artă în general), limbajul mai are și dimensiunea alterității. După Coseriu, limbajul prezintă cinci universalii: *creativitatea*, *semanticitatea*, *alteritatea*, *istoricitatea* și *materialitatea*. Primele trei sunt universalii primare, ultimele două sunt universalii secundare, derivate din cele dintâi. Creativitatea este specifică tuturor formelor de cultură (religie, artă, filozofie etc.), nu doar limbajului, pe câtă vreme alteritatea («faptul de a fi cu altul», cf. lat. *alter* ‘altul’) este caracteristică numai limbajului. Creativitatea conduce la varietatea din limbaj și la schimbarea/înnoirea neîncetată a acestuia. Alteritatea, în schimb, asigură omogenitatea limbajului, fiindcă limbajul este întotdeauna îndreptat spre alte conștiințe/alți subiecți (*ibid.*: 165).

Cele spuse de Coseriu au produs nedumerire în mintea unor cercetători. Dacă arta în genere nu cunoaște dimensiunea alterității, înseamnă că nici literatura (sau poezia în sens larg), ca „artă a cuvântului” nu prezintă alteritate? Să nu fie scriitorul interesat deloc de felul în care textul său este receptat de cititori? În definitiv, textul nu este tot limbaj?

²⁰ Mai pot fi amintiți, pentru o concepție similară, Vico, Hegel și Heidegger.

5.3.1. Un fost discipol al lui Coseriu, Alberto Zuluaga – într-o recenzie destul de critică, vizând ediția spaniolă a *Lingvisticii textului* (*Lingüística del texto*) publicată în 2007 de către Óscar Loureda –, se arată surprins, încercând să combată afirmațiile lui Coseriu: „En mi sentir, la concepción según la cual «en poesía no está dado también el otro, la poesía no está dirigida a otro, el poeta no cuenta con el otro» (pág. 172) [Zuluaga citează într-o manieră neglijentă, modificând textul coserian din ediția lui Loureda; sau poate că vrea să corecteze versiunea spaniolă, prin raportare la originalul din limba germană; în orice caz, ideea înfățișată este corectă, n.m. C.M.], no puede aceptarse así no más. Pues parece contradecir la alteridad esencial, constitutiva del ser humano y del lenguaje; Coseriu mismo dice que «el sujeto creador de lenguaje presupone otros sujetos, la conciencia creadora de lenguaje es una conciencia abierta hacia otras». Me pregunto si ese «mero objetivarse el sujeto» (su definición de lenguaje poético, como lenguaje autónomo) no implica intrínsecamente un contar-con-el-otro, en otras palabras: objetivarse el sujeto es, en esencia, un expresarse-para-el-otro. Esto vale hasta en los monólogos.” (Zuluaga 2012: 143-144).

5.3.2. Oana Boc, având o temeinică pregătire în lingvistica textuală coseriană, susține că – deși poezia suspendă în mod necesar alteritatea pentru a-și păstra caracterul de creație absolută – „există totuși o *alteritate* de grad secund în *poezie*, în măsura în care limba, prin conținutul său propriu care este semnificatul, «rămâne punctul de plecare»” (Boc 2007: 31). În opinia sa, afirmațiile lui Coseriu nu trebuie înțelese în sensul că „alteritatea este negată în poezie” (*ibid.*); dimpotrivă, „intersubiectivitatea (alteritatea) în poezie trebuie să fie înțeleasă ca o proiecție a subiectivității creatoare (absolute) înseși” (*ibid.*: 32). Se pare că lucrurile ar trebui văzute în felul următor: „Cititorul de poezie devine el însuși un subiect absolut, iar poetul își asumă această dimensiune a intersubiectivității ca pe o proiecție a propriei subiectivități. Remarcăm faptul că, în această înțelegere, intersubiectivitatea se apropie, într-o anumită măsură, de accepțiunea humboldtiană: «le lecteur d’un poète doit être, en quelque façon, poète lui-même» (J. Trabant)” (*ibid.*: 32-33).

5.3.3. Se știe că noțiunea de «alteritate» a fost preluată de Coseriu de la lingvistul italian A. Pagliaro, însă critica efectuată împotriva punctului de vedere estetic crocean îi aparține savantului român. Ar fi cu totul naiv să credem – împreună cu Alberto Zuluaga – că lui E. Coseriu i-ar fi scapat „contradicția” semnalată, mai ales că el își expune concepția în aceeași termeni de mai multe ori. Pare-mi-se că Oana Boc este mai apropiată de interpretarea corectă...

Revin la ipoteza anterioară: să presupunem că E. Coseriu ar fi citit cartea *The Principles of Art* a lui Collingwood. Ce ar fi găsit acolo în legătură cu această problemă? Exact elementele de care ar fi avut nevoie pentru a depăși viziunea lui Croce. Marea greșeală pe care o fac unii este aceea de a crede că filozoful britanic aplică în mod servil ideile estetice ale lui B. Croce. Nicidecum! Collingwood îi este, într-adevăr, îndatorat gânditorului italian pentru unele concepte și distincții de bază care l-au ajutat să-și articuleze pe un fundament solid teoria estetică, dar, în același

timp, el dezvoltă puncte de vedere originale, neurmându-și prietenul în orice privință.

Bunăoară, chiar dacă nu are un termen anume pentru a desemna «alteritatea» sau absența acesteia din opera de artă, el explică foarte convingător cum se desfășoară comunicarea dintre artist și publicul/receptorul său: „If what he wishes to do is to express his emotions intelligibly, he has to express them in such a way as to be intelligibly to himself; his audience is then in the position of persons who overhear him doing this. Thus the stimulus-and-reaction terminology has no applicability to the situation.” (Collingwood 1958: 111). Așadar, receptorii au statutul unor persoane care „trag cu urechea”. Collingwood revine mai încolo asupra chestiunii, menționând și ideea identității dintre artă și limbaj: „For art, on this theory [= teoria lui R.G.C., n.m., C.M.], is the expressions of emotions, or language [s.m., C.M.]. Now language as such is not necessarily addressed to anyone. The artist as such, therefore, is a person who talks or expresses himself, and his expression in no way depends upon or demands the co-operation of an audience.” (*ibid.*: 300).

Dacă arta este formă internă, de conștiință, cum se face totuși că artistul simte nevoia să comunice experiența sa și altor oameni? („It seems to be a normal part of the artist’s work that he should communicate his experience to other people” [*ibid.*]) De ce o „toarnă” într-o substanță concretă (în „something bodily and perceptible”)? Pentru că și acest lucru face parte din procesul artistic: „...a good painter – any good painter will tell you the same – paints things because until he has painted them he doesn’t know what they are like” (*ibid.*: 304).

În permanență, Collingwood atrage atenția asupra deosebirilor dintre arta autentică și arta ca „meșteșug” (*craft*), ce țintește amuzamentul, numind „technical theory” orice abordare îndreptată asupra celei de-a doua. De aceea, artistul preocupat de arta adevărată nu trebuie să caute aprobarea publicului pentru ceea ce face: „An artist need not be a slave to the technical theory, in order to feel that his audience’s approbation is relevant to the question whether he has done his work well or ill.” (*ibid.*: 313); și aceasta în pofida faptului că „every artist knows that publication of some kind is a necessity to him.” (*ibid.*)²¹.

Acceptând ideea lui Collingwood, potrivit căreia receptarea operelor artistice se face printr-un fel de „tras cu urechea”, se cuvine să ne întrebăm cum are loc, efectiv, înțelegerea sensului lor, cum se ajunge la interpretarea corectă a acestora. Ei bine, Collingwood este încredințat că – indiferent că e vorba de o prelegere științifică, de un concert de muzică clasică etc. – avem de-a face cu un act

²¹ Cum ar spune Coseriu, „există o etică a artei, care printre altele înseamnă a nu face concesii din motive externe intuiției artistice și de a realiza arta așa cum trebuie să fie realizată, ceea ce, de altfel, fiecare artist care se respectă o înțelege, fiindcă se consideră pe sine însuși ca subiect universal, care pictează așa cum trebuie să picteze și care spune: «Așa se pictează!» și nu spune: «Eu pictez așa fiindcă așa îmi cer cei care mă plătesc» – de exemplu – sau «Așa îmi cer cei pe care trebuie să-i măgulesc ca să obțin o poziție în societate» ș.a.m.d.” (Coseriu 1994: 165).

hermeneutic prin care reconstituim în mintea noastră ceea ce a gândit artistul: „In each case, what we get out of it is something which we have to reconstruct in our own minds, and by our own efforts...” (*ibid.* : 141). La fel se întâmplă, de altfel, spune Collingwood, și în cazul comunicării obișnuite/banale, de zi cu zi (*ibid.*: 251).

5.3.4. În lumina celor discutate până acum, se pare că este necesar să distingem două tipuri de alteritate: a) *alteritatea lingvistică* – cea inclusă de Coseriu printre universalile primare ale limbajului și b) „*alteritatea fundamentală a omului*”, admisă și de Coseriu (vezi *supra*, 3.2.1., citatul din prelegerea ieșeană), în accepția consemnată de J. Trabant, cu referire la Humboldt (vezi *supra*, 5.3.2.). Alteritatea lingvistică se manifestă idiomatic (în cadrul limbii istorice, dar exprimată întotdeauna la nivel individual), în vreme ce *alteritatea fundamentală a omului* (deși are nevoie și ea de limbaj ca să existe) trece dincolo de posibilitatea de a înțelege un simplu mesaj lingvistic, înglobând capacitatea universală a omului²² de a reconstrui în mintea sa gândurile altora (fie că-i vorba de artă, știință etc.).

6. În încheiere, mă voi ocupa și de un aspect privitor la atitudinea corectă a omului de știință în fața teoriilor formulate de confracții săi. Cu diverse prilejuri, Coseriu a expus *principiile lingvisticii ca știință a culturii*, adică principiile care l-au călăuzit pe el în activitatea de cercetare (vezi Coșeriu 1993/2008): principiul realismului, principiul umanismului (sau al cunoașterii originare), principiul tradiției, principiul antidogmatismului și principiul binelui public (sau al responsabilității sociale). Dintre acestea, mă voi opri doar la penultimul. *Principiul antidogmatismului* cere să manifestăm generozitate față de părerile celorlalți, chiar dacă observăm că în teoriile lor se produc devieri de la principiul realismului. Pe toți trebuie să-i socotim oameni de bună credință, care au văzut anumite lucruri bune referitoare la obiectul cercetat, dar se cuvine, totodată, să arătăm unde se produc acele devieri. Nicio greșală nu e doar greșală (*ningún error es solo error*, spunea Coseriu, reluând o constatare făcută de Croce), de aceea trebuie să căutăm sâmburele de adevăr din respectivele teorii (să vedem în ce sens au dreptate), să nu le respingem în bloc, ci să încercăm să le înțelegem din interiorul lor (ceea ce nu este, adesea, prea ușor), păstrând ce este viabil.

Atitudinea în cauză este recomandată și de Collingwood în mod explicit. Las citatele să vorbească de la sine, fără alte comentarii:

• „To a person who knows his business as scientist, historian, philosopher, or any kind of inquirer, the refutation of a false theory constitutes a positive advance in his inquiry. It leaves him confronted, not by the same old question over again, but by a new question, more precise in its terms and therefore easier to answer.” (Collingwood 1958: 106);

²² Fie și parțial, ideea poate fi exprimată și prin cuvintele lui Terentius: *Homo sum, humani nihil a me alienum puto.*

• „Where the refuted theory, even though untrue as a whole, is not completely idiotic, and where the person who has refuted it is reasonably intelligent and reasonably painstaking, the upshot of his criticism can always be expressed in some such form as this: «The theory is untenable as regards its general conclusions; but it has established certain points which must henceforth be taken into account».” (*ibid.*);

• „An erroneous philosophical theory is based in the first instance not on ignorance but on knowledge. The person who constructs it begins by partially understanding the subject, and goes on to distort what he knows by twisting it into conformity with some preconceived idea.” (*ibid.*: 107)²³.

Citelele de mai sus fac parte tot din *The Principles of Art*. Astfel de considerații se vor fi găsim și în alte lucrări ale lui Collingwood și nu doar în legătură cu acest singur principiu. Astfel de recomandări se vor fi aflând, disparate, și prin opera altor gânditori frecvențați de Coseriu (și l-aș putea indica, în acest sens, cel puțin pe John Dewey). Le-am selectat numai pe acestea însă, întrucât îndeamnă și ele la practicarea unei hermeneutici *sui generis*.

Bibliografie

- Boc 2007: Oana Boc, *Textualitatea literară și lingvistica integrală. O abordare funcțional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi și Apollinaire*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2007.
- Collingwood 1956: R.G. Collingwood, *The Idea of History* [1946], London – Oxford – New York, Oxford University Press, 1956.
- Collingwood 1958: R.G. Collingwood, *The Principles of Art* [1938], London – Oxford – New York, Oxford University Press, 1958.
- Collingwood 1960: R.G. Collingwood, *The Idea of Nature* [1945], London – Oxford – New York, Oxford University Press, 1960.
- Collingwood 1998 = R.G. Collingwood, *O autobiografie filosofică* [1939], Traducere din limba engleză de Florin Lobonț și Claudiu Mesaroș, s.l., Editura Trei, 1998.
- Coșeriu 1971/2009: Eugeniu Coșeriu, *Teze despre tema „limbaj și poezie”* [1971], în Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Finaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2009, p. 161-166.
- Coseriu 1972/1977: Eugenio Coseriu, *Sobre la tipología lingüística de Wilhelm von Humboldt. Contribución a la crítica de lo tradicional en la historia de la lingüística* [1972], în Eugeniu Coseriu, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Gredos, Editorial Gredos, 1977, p. 142-184.
- Coseriu 1979/1988: Eugenio Coseriu, *Humanwissenschaften und Geschichte. Der Gesichtspunkt eines Linguisten* [1979], republicat în *Energieia und Ergon. Sprachliche Variation –*

²³ În aceste condiții, adevărul poate fi separat de fals utilizând „a special method of analysis”: „This consists in isolating the preconceived idea which has acted as the distorting agent, reconstructing the formula of the distortion, and re-applying it so as to correct the distortion and thus find out what it was that the people who invented or accepted the theory were trying to say.” (Collingwood 1958: 107).

- Sprachgeschichte – Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, editat de J. Albrecht, J. Lüdtke și H. Thun, vol. I: *Schriften von Eugenio Coseriu (1965-1987)*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1988, p. 111-120.
- Coseriu 1979/2004: Eugenio Coseriu, „*το ἔν σημαίνειν*”. *Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles* [1979], în Coseriu 2004a: 63-71.
- Coseriu 1987/2006: Eugenio Coseriu, *Lenguaje y política* [1987], în Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, Pamplona, EUNSA, 2006, p. 35-56.
- Coșeriu 1992: „*A gândi independent este cel mai prețios lucru pentru un tânăr*”. *Un dialog cu Eugen Coșeriu despre idealul paidetic*, realizat de Eugen Munteanu”, în „Cronica”, 1992, nr. 11, p. 6-7 [I] și nr. 12, p. 12, 15 [II]).
- Coșeriu 1993/2008: Eugeniu Coșeriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în Cristinel Munteanu (editor), *Discursul repetat între alteritate și creativitate. Volum omagial Stelian Dumistrăcel*, Iași, Editura Institutul European, 2008, p. 17-27 [text preluat din volumul *Omul și limbajul său. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, număr special din „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași, t. XXXVII/XXXVIII, secția III e, Lingvistică (1991-1992), Iași, 1993, p. 11-18; transcrierea de pe bandă magnetică a fost făcută de Eugen Munteanu].
- Coșeriu 1994: Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994.
- Coșeriu 1996: *Lingvistica integrală*, Interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Coseriu 1997a: Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, *«Die Sachen sagen, wie sie sind...»*. *Eugenio Coseriu im Gespräch* [1994-1995], Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997.
- Coseriu 1997b: Eugenio Coseriu, *Estetica lui Blaga în perspectivă europeană*, în *Eonul Blaga. Întâlnul veac*, Culegere de lucrări dedicată Centenarului Lucian Blaga (1895-1995) îngrijită de Mircea Borcilă, București, Editura Albatros, 1997, p. 17-32.
- Coseriu 2000: Eugenio Coseriu, *Sobre el aprendizaje y la enseñanza de las lenguas* [1995], în „Moenia. Revista lucene de lingüística & literatura”, *Lingüística*, vol. 5, 1999, p. 127-134.
- Coseriu 2004a: Eugenio Coseriu, *Der Physisi-Thesis-Streit. Sechs Beiträge zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Herausgegeben von Reinhard Meisterfeld, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2004.
- Coșeriu 2004b: Eugeniu Coșeriu, *Universul din scoică* [1998 și 2001], Interviuuri realizate de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, Chișinău, Editura Știința, 2004.
- Coșeriu 2004c: Eugenio [sic] Coșeriu, *Prelegeri și seminarii la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu* [1998-1999], Texte consemnate, cuvânt înainte și anexă de Doina Constantinescu, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2004.
- Coseriu 2010: Eugenio Coseriu, *Storia della filosofia del linguaggio*, Edizione italiana a cura di Donatella Di Cesare, Roma, Carocci editore, 2010.
- Coșeriu 2011: Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, Versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, Cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2011.
- Croce 1970: Benedetto Croce, *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală. Teorie și istorie* [1902], Traducere: Dumitru Trancă, Studiu introductiv: Nina Façon, București, Editura Univers, 1970.

- Croce 1971: Benedetto Croce, *Breviar de estetică. Estetica in nuce* [1912], Traducerea lucrării: Eugen Costescu, Studiu introductiv: N. Tertulian, București, Editura Științifică, 1971.
- Gadamer 2001: Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, Traducere de Gabriel Cerceș și Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, București, Editura Teora, 2001.
- Munteanu C. 2012: Cristinel Munteanu, *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012.
- Munteanu E. 1993: Eugen Munteanu, *Componenta aristotelică a gândirii lingvistice coșeriene*, în vol. *Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, număr special din AUI, lingvistică, tom. XXXVII-XXXVIII (1991-1992), Iași, 1993, p. 73-81.
- Pânzaru 1999: Ioan Pânzaru, *Practici ale interpretării de text*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- Zuluaga 2012: Alberto Zuluaga, recenzie la Eugenio Coseriu, *Lingüística del texto. Introducción a la hermenéutica del sentido*, Edición, anotación y estudio previo de Óscar Loureda Lamas, Arco/Libros, Madrid, 2007, în „Language Design: Journal of Theoretical and Experimental Linguistics”, vol. 14, 2012, p. 133-150.